

SLOBODAN ŠNAJDER: Na Balkanu su se izređali svi jahači Apokalipse

ANĐELKA CVIJIĆ

Blistavo!... Šnajderu je tim romanom pošlo za rukom da ispiše remek-delo evropske književnosti.

Ove nesvakidašnje i nadasve zaslužene reči uputili su evropski književni kritičari Slobodanu Šnajderu, jednom od najznačajnijih eksjugoslovenskih i evropskih pisaca, za roman *Doba mjedi* (*TIM pres*, Zagreb 2015) poredeći njegove epske razmere sa velikim delima svetske književnosti kao što su Grosmanovo *Život i sudbina* i Tolstojev *Rat i mir*. Knjiga je u Hrvatskoj doživela tri izdanja, prevedena je na šest stranih jezika, uskoro će na još pet. Dosad je dobila pet nagrada, četiri regionalne i jednu hrvatsku.

Šnajder (Zagreb, 1948) piše prozu ali je poznat i po svojim dramama od kojih je *Hrvatski Faust* najčuvenija. Pored romana *Doba mjedi* objavio je tri knjige proze: *Knjiga o sitnom*, *505 sa crtom* i roman *Morendo*, uz zbirku esaja *Umrjeti u Hrvatskoj*. *Doba mjedi*, koje za osnovu ima autobiografsku priču Šnajderovih roditelja, upravo je ove jeseni kao prvo srpsko izdanje objavila *Akademski knjiga* iz Novog Sada. Gore izrečene pohvale poručuju: u mučnom dobu u kojem živimo preselimo se u *Doba mjedi*, i uverimo koliko se istorija u svakom vremenu poigrava sa nama. O tome Šnajder govori i za *Danas*.

Vaši junaci, Georg i Vera Kempf, imaju potpuno drugačije životne puteve. Vera je iz logora, razmenom, stigla u partizane, Georg Kempf, podunavski Švaba, pobegao je iz Wafen SS jedinice. Pred oboma su bila velika iskušenja?

- O da, okrutno ih je sudbina mjerila. Pa i izmjerila. Vera Kempf bila je curetak od 18 godina kad je otpravljena u Staru Gradišku, to jest u posebno izdvojeni *pansion* Jasenovca. Kempf kao Volksdojčer bio je silovoljac, njemački: *Freiwilliger-Gezwungener* - izraz zapravo potječe od Volksdojčera, a njegova rasprostranjenost ukazuje na to da nisu baš svi „rado išli u vojnike“.

Pored istorije i pojedinac odlučuje o svom životu. Partizani, dezerterstvo je uistinu zavisilo samo od Vere i Georga?

- Dakako. O tome je upravo roman. Mene je oduvijek zanimalo pitanje - što u stvari pokreće ljudska srca. U romanu na kojemu radim to je majka svih pitanja.

Točno ste primijetili da u njihovim dvama životima, uz udjel slučajja, postoji sila volje i nevolje u raznim omjerima.

Protivno predodžbama o *Waffen-SS* da su bili „najbolja vojska na svijetu ikad“, činjenice govore da je fanatizam kakav je oduvijek postojao u *SS*, kako je rat, osobito na Istoku, išao kraju, imao svoju protuigru u dezerterstvu. Pametniji su uvidali da je rat izgubljen, premda po njihovom

smislu - nepravedno, s obzirom na žrtve koje su bili spremni podnijeti, a oni najpametniji su bježali.

Dalje, gospodo, bez mene, hvala lijepa!

Uzmite u pamet da su njemački zapovjednici kažnjavali smrću čak i obične građane koji bi u razorenim njemačkim gradovima usudili se izvršiti bijelu zastavu. A što su sve činili onima koji bi na frontu, kako se za dezerterstvo veli njemačkim izrazom: odbjegali od zastave? Dakle, Kempf je rekao nešto kao: „Dalje, gospodo, bez mene, hvala lijepa!“ i nestao iz lazareta usred jednog napada. Uzео je svoj život objema rukama i nestao. To ga u mojim očima nekako ekskulpirira za ono eventualno počinjeno ranije (o čemu ne znam ništa, a i bolje je).

Šta je potrebno ljudima da pobeđe strah?

- Ja nekako želim vjerovati da je motiv Kempfov bio - gađenje. *Waffen-SS* nije dakako dječji vrtić na izletu. Ali tu je sigurno svoje odigrao i veoma ljudski nagon za preživljavanjem. On, pametan kakav je bio, sigurno je shvatio da je njemačka stvar izgubljena. No teško je s „mojim“ Nijemcima već i to što „stvar nije gotova dok Nijemac ne kaže da je gotova“.

Bilo je međutim i pametnih Nijemaca, čak i ako se nisu zvali Kant, Hegel ili Marx. Bilo je školovanih Prusa, visokih njemačkih časnika čak i u samoj vrhovnoj ko-

mandi *Wehrmachta*, koji su shvatili da je Hitlerova stvar izgubljena još kad je njegovo napredovanje, koje su smatrali početničkom srećom diletanta, zaustavljeno pred Moskvom. K tomu, čitali su Tolstoja za razliku od Hitlera koji je tu i tamo nešto mazao, ali je slabo što čitao. Bilo je odvažnih Nijemaca koji su htjeli odvojiti njemačku stvar od Hitlerove.

Univerzalnost romanu dajete kroz monologe nerođenog deteta koje iz intervala večnosti poručuje da ono što dolazi pripada već viđenom. Prilično sumorna priča o budućnosti?

- Svakako, držim se linije obaviještenog optimista. Ali Nerođeni uopće ne pita o budućnosti, on samo hladno procjenjuje svoje šanse roditelji, a u osnovi ni za

DRUGI SVJETSKI RAT I BALKANSKI RATOVI DEVEDESETIH BILI SU ONA RAZDOBLJA NAŠE POVIJESTI KAD JE MNOGOVRNSNI OLOŠ ZADOBIVAO VLAST NAD POŠTENIM SVIJETOM. MNOGIMA JE DAO OSJEĆAJ SVEMOĆI, I KAO TAKAV, RAT OSTAO IM JE DRAG. OVO ZVUČI APSURDNO, ALI JE TAKO: RAT JE NJIMA BIO BOLJI!

što drugo ga nije briga. Onima koji se eventualno zgražaju što on, Nerođeni, navija za Sovjete, a u datom trenutku, protiv onog krila poljskog otpora (*Zemaljska armija*) iako je njihova želja za slobodom i građanskom Poljskom, koja bi proizašla iz njihove patnje i borbe, opravdana i u najvišem smislu riječi bila pravedna, Nerođeni uzvraćuje otprilike: Da, ali Rusi imaju tenkove. Moj budući otac „skrasio se“ kod Rusa, to će reći, kod pobjednika.

I zaista, strašno je i sjetiti se što su Sovjeti učinili vođama otpora pod stijegom (poljskim, nacionalističkim) *Zemaljske armije*. Nerođeno biće zanimalo su jedino šanse njegova rođenja. Nietzsche to je zvao neđužnošću postojanja. Stav je potpuno transideološki.

Nerođeni sin se buni protiv sudbine svih nerođenih, koji rođenjem kao hrišćani postaju dužnici u ime iskonskog greha. Rođeni su na Nerođene prebacili svoje dugove. Nepravedno, a sleđuje svakoj generaciji?

- Pa da, eto nas kod *duga*. Iskustvo je i moje osobno. Odjednom sam u kasnom pubertetu pojmi da sam, premda me nitko nije tjerao u crkvu, već naprotiv, ipak rođen u kršćanskoj civilizaciji i da je netko, prije no što sam ja bogzna što dospio zgriješiti, uzео na se taj moj grijeh te je mučen, raspet, doduše uglavnom zato da bi mogao uskrsnuti.

U temelj knjige ugradili ste legendu o svircu iz Hamelina koji u romanu vodi Podunavske Švabe u kolonizaciju,

zatom u ratove, a po kraju Drugog svet-skog rata vraća ih nazad. Da li se svirc još sveti ljudima?

- Nemojte zaboraviti šezdesete i sedamdesete, valove tzv. ekonomske emigracije. I ove današnje. Čak i dan-danas iznosi inozemnih uplata naših novih gastarbjtera premašuju hrvatski priliv od izvoza! U romanu o prvim poslijeratnim odljevima stanovništva postoji posebno poglavlje kojim dominira svirc hamelinski u novoj izvedbi. Skuplja, regrutira živo meso.

Roman počinje bajkom koja poprima sve zbiljskije konture. A to se bajci ne pristoji, premda se čini neminovnim. Ostaje udjel čuda, kojim smo počeli ovaj razgovor. Zar se ne govori o njemačkom „privrednom čudu“? Ne izgleda li to njema-

čko čudo bijedi koja se tiska na njezinim granicama (to bi imale biti i hrvatske vanjske granice) kao bajka? U XVIII vijeku, u onom poglavlju romana kad bajka postaje zbilja, Njemačka je zemlja gladi. Slavonija izgleda kao obećana zemlja, premda kolonisti, krcajući se naprimjer u Ulmu, nisu nikad prije za nju čuli. No dvjestotine pedeset godina kasnije, Jugoslavija je bila zemlja iz koje su mnogi morali bježati trbuhom za kruhom. Bi li ona bolje riješila to pitanje trbuha da je poživila? Ja mislim da bi, i da je jedan Ante Marković nešto o tome znao.

A onadi i danas, kako god se priče koje su proizašle iz njezina rasapa zvale i koliko god njihovi vlasnici o njima visoko mislili: iz njih bježe ljudi u punoj snazi, tako isto reproduktivno, ali ne baustelci, već visokoobrazovani! To je dakle mnogo gore no što je bilo. A k tomu ta demonizirana Jugoslavija ipak je bila funkcionirajuća država, uspoređena s ovim danas. Čudan je to paradoks: ona je sve mlađa kako godine prolaze! Ne radi se samo o „optimizmu pamćenja“ kako ga opisuje psihologija mase. Već o fakticitetu. Jugoslavija je *via facti* bila bolja država i mogla se i bolje raspasti ako je do toga moralo doći. Ako!

Čudni znaju biti ukusi ljudi

Ta bi gospođa ili drugarica, da još živi, bila u lijepoj dobi od 77 ljeta, a sve je privlačnija. Čudni znaju biti ukusi ljudi.

Što se pak romana tiče, njegov je povijesni prostor, ukoliko on dotiče Balkan

(srednji dio je Poljska), nešto posve ravnodušno naspram granica novonastalih država. Sudbina Volksdojčera identična je u kontekstu Slavonije ili Vojvodine. U tom smislu drago mi je da prvo srpsko izdanje mojega romana izlazi u Novom Sadu, pa još kod tako distingviranog izdavača kao što je *Akademski knjiga*.

Možda svirc sugerše da je rat dobra škola? Za šta?

- Rat jest dobra škola, Vaše pitanje je točno: Za šta? Kempf je rat opametio, on naprosto nije htio ratovati i, odbjevajući od zastave, on je slijedio sulud program da kroz rat prođe kao civil. No mnogi su danas i kod nas koji rat pamte po dobru. Da, rat bio je razdoblje njihove pune „realizacije“. Drugi svjetski rat i balkanski ratovi devedesetih bili su ona razdoblja naše povijesti kad je mnogovrsni ološ zadobivao vlast nad poštenim svijetom. Mnogima je dao osjećaj svemoći, i kao takav, rat ostao im je drag. Ovo zvuči apsurdno, ali je tako: rat je njima bio bolji! Ostali su, i mnogi od njih, bez svega, utapaju se u zapamćenja kako tko stigne, potiskuju kako tko zna, reklamiraju svoje beskrajne zasluge koje su kao takve ne-naplative, silno su srditi i povremeno bili bi spremni na sve... i svi su pobjednici. Molim, uzmite u pamet da već u drami *Hrvatski Faust* jedan je mladač napisao da... „kod nas nije još završen nijedan rat i nitko još u Hrvatskoj nije umro...“ I u nastavku: „... pa ni živio nije“.

I na koji se uopće način može okrenuti zadnji list tako nečega kao što je etnocid u Srebrenici? Kako bi se moglo učinkovito spriječiti takvu orgiju u budućnosti?

To u Srbiji znaju valjda jedino *Žene u crnom* čiju borbu pomno pratim i silno je poštujem, žaleći što u Hrvatskoj ne postoji pandan nečem sličnom. A bilo bi razloga.

Druga legenda je o zmijsi od mjedi kojom je Mojsije spasio izraelski narod od ujeda otrovnica. Treba samo podići pogled na gore, i biti izlečen. Metafora za pokornost?

- Metafora ovamo, metafora onamo. U *Bibliji* je naprosto dat opis one zatvorenosti koju ideologija, bilo koja, zna nametnuti ljudima. Na tom se mjestu u *Bibliji* najprije govori o sumnji! Zmije otrovnice koje su napale narod zarazile su ga otrovom sumnje, i Mojsije, tražeći pomoć od Boga, izrijeekom kaže da je vjera naroda u Njega, u Spasitelja, ugrožena.

Zmija od mjedi je na štapu, pa otrovani sumnjom moraju podići pogled; prema tribinama s kojih ih strogo gledaju Očevi domovine, svjetskog komunizma, fašizma... Premda, to dvoje nije jedno te isto. Fašizam je svoj plan uglavnom proveo, premda je na kraju poražen, točnije, samo malo odgođen.

... ili vajakadašnja slika sveta u kojem čovek svoje ozdravljenje vidi u pokoravanju i idolopoklonstvu?

- Da, ovako ili onako, to je pitanje spasa. Pa mi i pišemo da bismo se spasili. A jedino što stvarno postižemo jest to da je brema dugova koje tovarimo na leđa još nerođenih sve teže.

Pogledom u zmijsu, ka vođi, čovek se odriče sumnje. Ali ako se nje oslobodi nemoguće mu je pobeći od svakog totalitarizma. Dokle će, onda, trajati doba mjedi?

- Za svoju malenkost ne tako dugo. Doba mjedi, naime, na njemačkom znači naprosto: treća životna dob. Ni u naslovu romana nema mjed mnogo veze s Hesiodom ni s Ovidijem. Kako je to izg-

dalo odveć usko, njemački (austrijski) izdavač promijenio je naslov romana, a njega su onda slijedili svi drugi, pa je knjiga u svijetu postala poznata pod nekom verzijom njemačkog naslova *Die Reparatur der Welt*. Tek će upravo izašlo ukrajinsko izdanje vratiti se naslovu hrvatskog originala.

U općenitijem kontekstu doba mjedi trajat će dok narodi ovog prostora ne izađu iz doba „samokrivljene nezrelosti“ (izraz je Kantov). Svetislav Basara u nedavnom je intervjuu vratio u opći diskurs Plessnerov pojam „zakašnjele nacije“. To su one nacije koje „bježe od slobode“ (autorstvo ove formulacije pripada Frommu).

Bežeci kroz Poljsku junaci knjige Kempf i Mordekai pokreću večno pitanje: zašto Bog dopušta zločine. Ako je Bog obećao ljudima da će svi biti bogovi, onda njegova uloga tu pre-staje?

- Ja tu optiram za jednu domislilu kakva je valjda mogla nastati jedino u krilu francuskog progoviteljstva: Boga opravdava jedino to što ne postoji.

Svu vlast na svijetu trebalo bi položiti u ruke žena

A ako se ljudi rađaju slobodni, onda imaju slobodu i da ubijaju. Šta je preče - sloboda ili odgovornost?

- Sanjajmo odgovorno, odgovaram u Brechtovu tragu. San je slobodan, tvrde nadrealisti. Ali što onda kad zbilja postaje nadrealnija od svakog, ma i najslobodnijega sna? Tada se mora biti spreman na sve, u tome je odgovornost. „Biti spreman, to je sve!“, veli Rilke.

Biti spreman „na svaku eventualiju“ pa za više od milijardu eura kupiti 12 zrakoplova. Pročitavši to, uzео sam štopericu (u glavi) i brojao sate, ne dane već sate, kad će nas strana našeg arhineprijatelja koji pretendira na naše nebo, dakle Srbi prečanski, obavijestiti da smjeraju kupiti avione što će od naših biti brži i ubojitiji. I još skuplji. Pošteno!

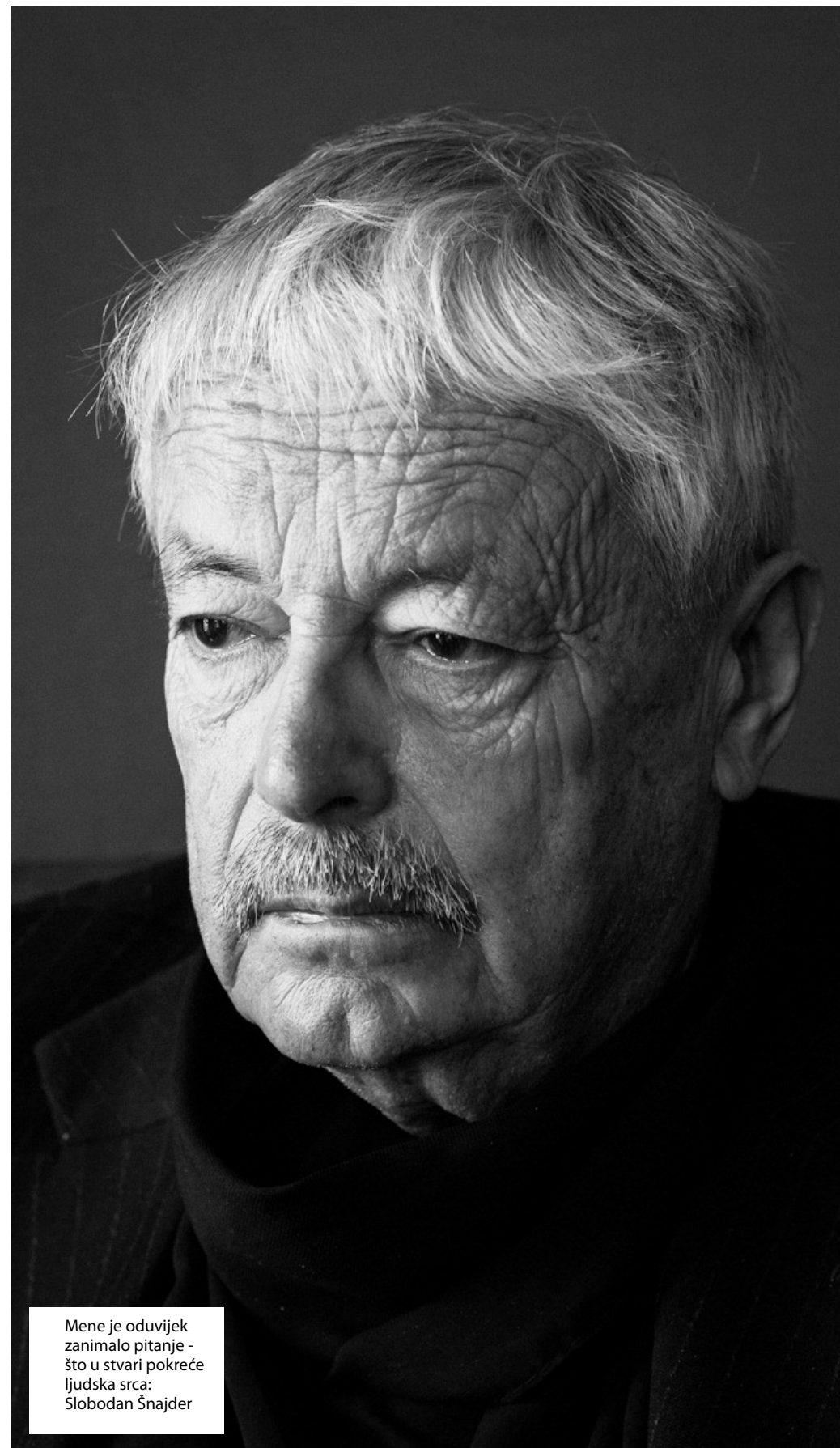
Tako izgleda „trka u naoružanju“ u našim liiputanskim omjerima.

Na stranu *Žene u crnom*: ali ja zaista mislim da bi svu vlast na svijetu trebalo položiti u ruke žena. S obzirom na to da je parola - Sva vlast sovjetima! - opozvana, kao i samoupravljanje, ostaje jedino ženska vlast. One bi onda eventualno dopustile muškarcima da se igraju koječim, ali najdalje do formata lego-kocki i playmobilaca. Bilo bi nešto jeftinije, a jednako *ubojito*. Čini se da lego-kocke ne traže neko naročito održavanje.

Govorite o užasima koji su Jevreji doživljavali u Poljskoj; „Trebinke više nema, to je sada jedno polje zasađeno bobom.“ Strahujete li od neofašizma?

- Nema Treblinka, ali nema ni Jevreja. Neofašizam ima problem u tome što mora proizvesti novog Drugog da bi ga mogao zgaziti. Ne zaboravimo da su historijski fašisti sebe smatrali revolucionarima. Oni uopće, naprimjer ustaše, nisu zazirali od toga da svoj pokret zovu totalitarnim: dakle, sveuhvatnim. U međuvremenu, od kraja drugog rata do danas, ponešto je sretno izmaklo tom

JUGOSLAVIJA JE „VIA FACTI“ BILA BOLJA DRŽAVA I MOGLA SE I BOLJE RASPASTI AKO JE DO TOGA MORALO DOĆI. AKO!

Mene je oduvijek zanimalo pitanje - što u stvari pokreće ljudska srca: Slobodan Šnajder

Foto: Dirk Skiba / Jena, 2019.

obuhvatu. Upravo se traže novi načini narokoze koji se, međutim, slabo razlikuju od starih. Čitajte naprimjer izvršnu pripovijetku Vladimira Arsenijevića *Kineskinja*. Sve je unutra: opisano je kako to nastaje i što je sve sposobno počinuti.

Nesahranjena prošlost koja ne želi proći, to je naslov silno dragocjene knjige Laszla Vegela. Itd. Ima kod nas ljudi koji, dok pišu, i misle. Kao i uvijek što je bilo, to je jedna znanja manjina.

Da li je s komunističkim idealima koje je Vera gajila svet uistinu postao bolji?

- Bolji svijet je u odgodu. No sama ideja boljeg svijeta stoji ili pada s jednim socijalizmom koji će, ako ga bude, biti različit od onoga socijalizma kakav se dosad predstavljao. Ali ipak će to, u pitanjima koja se tiču opstanka, biti socijalizam.

Na Balkanu izredala su se već sva četiri jahača *Apokalipse*, u onom poretku kako ga je predvidjela užarena vizija Ivana s Patmosa (koji je bio prognanik). Iстина je kod prognanih.

Internacionala je rekla: prezrenih. Ne- loša pjesmica! Pjeva je i aktualni papa.

Gubitak sećanja u starosti završni je udarac koje život zadaje vašim junacima. Da li je zaborav jedini lek protiv ovakve istorije?

- Moji se junaci u stvari bore protiv tog nemilog gosta koji se pojavljuje na vratima pa uđe bez kucanja, kao što je i sama starost takav gost. I Kempf i Vera u svojim, kako se to u romanu zove *izlaznim*, dakle predsmrtnim, *strategijama*, nastoje usred bujica manje više nevažnih naplavina, pronaći neki smisao od življenih života. Već to je jako mnogo i zaslužuje poštovanje.

Htio bih još na kraju ovoga intervjua reći da mi je drago što on izlazi u listu *Danas* u kojima je kolumne objavljivala moja neprežaljena suborkinja Borka Pavicević, hrabra i nadarena kakva je bila. Da je takvih na svijetu više, možda bi ovaj intervju, barem u nekim elementima, bio manje mračan.